

צוואות וירושות

עריכת צוואה היא רשות ולא חובה. חלק מן האנשים בוחרים לערוך צוואה, בה הם קובעים מי יירש את נכסיהם ובאילו תנאים, אולם מרבית האוכלוסייה בישראל אינה עושה כן. בהתאם לכך, בחוק הירושה קבועים שני מסלולים. המסלול האחד מתייחס למצב בו אדם הותיר אחריו צוואה. מסלול זה מטרתו לכבד ולהגשים, למעט סייגים מועטים, את רצונו של המצווה. זהו המסלול של "ירושה על פי צוואה". המסלול השני, בו נתמקד בפרק זה, קובע כללים החלים על נכסיו של אדם שנפטר ולא הותיר אחריו צוואה, או אדם שהותיר צוואה כה פגומה עד כי אין אפשרות לקיימה (ראו בהמשך). במקרה כזה החוק קובע מי יירש את נכסיו. ירושה זו קרויה "ירושה על פי דין", שכן האופן בו תחולק נקבע בדין, על ידי המחוקק.

ירושה על פי הדין:

חוק הירושה התשכ"ה – 1965 קובע כי במות אדם יעבור רכושו לבן זוגו ולילדיו.

בן הזוג יורש מחצית מרכושו של הנפטר, וילדיו (או נכדיו, אם ילדיו נפטרו לפניו) חולקים במחצית השניה - בחלקים שווים ביניהם.

באם לנפטר לא היו ילדים או נכדים, יורש בן הזוג את העזבון ביחד עם הורי הנפטר. במקרה כזה בן או בת הזוג יורשים שני שליש, וההורים - את השליש הנותר.

באם לנפטר לא היו ילדים, נכדים, הורים או בן זוג - עובר העזבון לקרובים מדרגה שניה.

בכל מקרה בן הזוג יורש את המטלטלין (ריהוט ביתי, מכונית וכיוצ"ב) ובתנאי שחי עם המנוח למעלה משלוש שנים.

נפרט לגבי בן הזוג:

מהן זכויות הירושה של בן הזוג?

כאמור, מי שהיה במות המוריש בן זוגו - יורש אותו. במונח "בן זוג" הכוונה לאדם אשר היה נשוי למוריש ערב מותו (באשר לידועה/בציבור - ראו להלן).

בן הזוג יורש את המיטלטלין, כולל מכונית נוסעים, השייכים למשק הבית המשותף. זכות הירושה של בן הזוג לגבי נכסים אלו היא עצמאית, ואינה מושפעת מאופן חלוקת העזבון. דהיינו, נכסים אלה עוברים לבן הזוג בלי כל קשר לשאלה אילו קרובי משפחה אחרים יש למנוח ומה ירשו.

המיטלטלין השייכים למשק הבית המשותף הם, למשל, כלי בית, ריהוט, מכשירי חשמל, מכונית הנוסעים וכדומה. יש לשים לב כי אותם חפצים צריכים להיות כאלה ששימשו את בני הזוג בניהול משק הבית, ולא חפצים לשימוש אישי של אחד מהם, כמו תכשיטים. מטרת הוראת החוק הזו היא שמירה על רמת חיים של אדם הדומה לרמת החיים שהיה מורגל אליה לפני שבן זוגו הלך לעולמו.

בנוסף לזכות זו המוקנה לבן הזוג בכל מקרה, החוק קובע כי ייטול גם חלק נוסף משאר העזבון. גודל חלקו של בן הזוג תלוי בקיומם של בני משפחה נוספים ובקרבתם למנוח.

אם הניח המוריש ילדים או צאצאיהם או הורים - מקבל בן הזוג חצי מהעזבון. למשל, ילדי המוריש ואשתו יתחלקו ביניהם חצי בחצי בעזבון. במידה וישנם למוריש שני ילדים ובת זוג - בת הזוג תקבל חצי מהעזבון, וכל אחד מהילדים יקבל רבע.

אם הניח המוריש אחים או צאצאיהם או הורי הורים - מקבל בן הזוג שני שלישים מהעזבון.

ואולם, אם ערב מותו של המוריש: 1. יש למוריש אחים או צאצאיהם או הורי הורים; 2. בן הזוג היה נשוי לו שלוש שנים לפחות; 3. בני הזוג גרו, בעת מות המוריש, בדירה הכלולה, כולה או חלקה, בעזבון, - באם תנאים אלה התמלאו - בן הזוג ייטול את כל חלקו של המוריש באותה דירה, ושני שלישים מהנותר משאר העזבון.

במידה ולא הניח אחריו המנוח קרובים המנויים לעיל, יירש בן הזוג את העזבון כולו.

מהן זכויות הירושה של הידועה/בציבור?

לידועה/בציבור זכויות ירושה חוקיות על פי דין. מטרת המחוקק היא להשוות, ככל הניתן, בין מעמדו של הידועה/בציבור לבין מעמדו של בן-זוג נשוי מבחינת זכויות הירושה. ואולם, נדרש כי יתקיימו מספר תנאים לשם מימוש זכות זו.

א. התנאי הראשון הוא כי האישה והאישה יחיו חיי משפחה במשק בית משותף, אך לא יהיו נשואים זה לזה.

ב. התנאי השני הוא כי בשעת מותו של בן הזוג אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר.

במקרה כזה הידוע בציבור יורש את מה שהיה יורש על פי דין אילו היה נשוי למוריש. כל זאת תקף, כמובן, כאשר אין הוראה הקובעת אחרת בצוואה שהשאיר המוריש.

מי לא יורש?

אדם שעשה נסיון לרצוח או שרצח את המנוח. או מי שהסתלק (ויתר) על חלקו בעזבונו.

מטבע הדברים אדם העומד להתגרש ו/או להיפרד מבן זוגו אינו מעוניין להוריש לו את רכושו, הן מחמת שפסק לאהוב את בן זוגו, והן עקב כך שיש לו רגשות זעם/קנאה/כעס/טינה וכיוצ"ב כלפי בן הזוג.

סביר להניח כי גבר או אשה העומדים בפני גירושין או פירוד יחפצו להבטיח את עתידם של ילדיהם או להבטיח נתח מהרכוש לבן הזוג העתידי עמו הם עומדים לחלוק את חייהם ו/או שלמענו הם מתגרשים.

צוואה תבטיח כי הרכוש לא יפול לידיו של בן הזוג שהפסיק להיות אהוב.

צוואה ניתן לערוך במספר אופנים:

צוואה **בכתב יד** הנערכת בכתב ידו של המצווה ונחתמת על ידו בצירוף תאריך החתימה.
צוואה **בעדים**, שהיא צורת הצוואה הנפוצה ביותר, לפיה חותמים המצווה ושני עדים על הצוואה, בנוכחות המצווה.
צוואה **בפני רשות** הנערכת בפני שופט או רשם.
צוואת **שכיב מרע** הנמסרת בעל פה על ידי אדם העומד בפני מוות מיידי.

החוק דורש כי צוואות תעשנה מרצון חופשי וללא השפעה ו/או כפיה בלתי הוגנים ו/או לחץ של הנהנה על המצווה.

עריכת צוואה רצויה ביותר כאשר בן אדם חי עם ידועה/בציבור כאשר הוא עוד נשוי לבן זוגו "על הנייר" וטרם הצליח להשיג את הגט. במצב כזה החוק קובע כי היורש הוא בן הזוג החוקי ולא הידועה/בציבור. ניתן לשנות הוראה חוקית זו על ידי עריכת צוואה שבה אדם מוריש את רכושו לידועה/בציבור שלו במקום לבן זוגו, וכך מונע מרכושו להגיע לאחר מותו לידיים לא רצויות.

כאשר מדובר בנישואין שניים רצוי וחשוב לערוך צוואה על מנת להבטיח את כוונתו של המנוח להגן על ילדיו או על בן/בת זוגו.

האפשרות הראשונה: צוואה בכתב יד

צוואה בכתב יד תיערך לפי הכללים הללו:

- (1) הצוואה כולה צריכה להיות כתובה בכתב ידו של המצווה. אין להדפיס את הצוואה במכונת כתיבה או במחשב. כתב היד חייב להיות של המצווה בלבד ולא של אף אדם אחר.
- (2) על הצוואה יש לכתוב את תאריך עריכתה, בכתב ידו של המצווה. דרישת התאריך נועדה כדי לקבוע את מועד עריכת הצוואה.
- (3) על הצוואה צריכה להופיע חתימתו של המצווה בכתב ידו.

האפשרות השנייה: צוואה ב עדי ם

צוואה ב עדי ם תיערך לפי הכללים הללו:

- (1) הצוואה חייבת להיות בכתב, אך לאו דווקא בכתב יד. ניתן להדפיסה במכונת כתיבה או במחשב.
- (2) על הצוואה יש לכתוב את תאריך עריכתה. גם התאריך יכול שלא להיכתב בכתב יד.
- (3) על המצווה להצהיר בפני שני עדי ם כי זו צוואתו. לאחר מכן, חותם המצווה על הצוואה בכתב ידו בפני שני עדי ם אלה.
- (4) באותו מעמד, כלומר מיד לאחר הצהרת המצווה וחתימתו על הצוואה, מאשרים ה עדי ם בחתימה בכתב ידם על גבי הצוואה כי המצווה הצהיר כי זו צוואתו וחתם בפניהם על הצוואה.

הצהרת המצווה- המצווה חייב להצהיר, בפני שני ה עדי ם, כי הצוואה המונחת בפניו, עליה הוא עומד לחתום, היא אכן צוואתו. בעניין בנדל נפסק כי המצווה יכול להצהיר זאת במלים שיבחר, כל עוד ברור מן ההצהרה כי הוא מצהיר שמדובר בצוואתו.

חתימת המצווה- לאחר שהצהיר המצווה על כך שמדובר בצוואתו, הוא חותם עליה. גם החתימה על הצוואה, כמו ההצהרה, נעשית בפני שני ה עדי ם.

ה עדי ם- ה עדי ם לצוואה ב עדי ם צריכים להיות בני שמונה עשרה ומעלה וכן אסור שיהיו פסולי דין [לינק]. בנוסף, אסור שהעד יהיה אדם הנהנה מן הצוואה, כלומר אדם שהמצווה ציווה לו דבר מה בצוואתו. במידה והמצווה ציווה דבר מה לאדם ששימש כעד לצוואה, הוראת הצוואה הזו לטובת העד בטלה.

הפעולות הנדרשות מהמצווה ומה עדי ם- סדר הדברים הוא כדלהלן: קודם כל המצווה מצהיר כי זו צוואתו וחותרם עליה בפני ה עדי ם. לאחר מכן תורם של ה עדי ם לאשר בכתב ידם על גבי הצוואה כי המצווה הצהיר וחתם כך. חשוב להקפיד כי הדברים ייעשו בסדר זה בלבד וכי כל הפעולות הללו תבוצענה באותו מעמד, כלומר באותה הזדמנות ולא בפרקי זמן שונים.

חייבים להיות לצוואה ב עדי ם שני עדי ם. יש לציין כי ה עדי ם שניהם צריכים לחתום על גבי הצוואה. ה עדי ם לא צריכים לדעת מהו תוכן הצוואה או האם המצווה צלול בדעתו.

האפשרות השלישית: צוואה בפני רשות

קיימות שתי דרכים לעריכת צוואה בפני רשות:

1) הדרך הראשונה היא באמצעות אמירת דברי הצוואה בעל פה, על ידי המצווה עצמו, בפני שופט, חבר בית דין דתי, רשם או נוטריון.

2) הדרך השנייה היא באמצעות הגשת הצוואה בכתב, על ידי המצווה עצמו, לידי שופט, חבר בית דין דתי, רשם או נוטריון.

נכנה את בעלי התפקידים הללו (שופט, חבר בית דין דתי, רשם או נוטריון) בשם: נציג הרשות.

סדר הפעולות- ראשית, המצווה יאמר לנציג הרשות את צוואתו או יגיש לו אותה בכתב. לאחר מכן, נציג הרשות ייקרא בפני המצווה את הצוואה. המצווה יצהיר כי זו אכן צוואתו. בשלב הבא נציג הרשות יאשר על פני הצוואה שהיא נרשמה ושהמצווה הצהיר כי זו צוואתו. המצווה רשאי לקרוא את הצוואה או את תרגומה בעצמו, במקום שנציג הרשות יעשה זאת. חשוב לציין כי את הפעולות המוטלות על המצווה בחוק, אכן יעשה המצווה, ולא כל אדם אחר שנשלח מטעמו.

שפת הצוואה- במידה והצוואה נכתבה בשפה שהמצווה אינו מבין, חובה על נציג הרשות להקריא את הצוואה בפני המצווה בשפה שהוא מבין, באמצעות מתרגם.

חתימה- אין צורך בחתימת המצווה על צוואה בפני רשות.

אגרה- עריכת צוואה בפני רשות כרוכה בתשלום אגרה. לפירוט סכומי האגרה ראו כאן [לינק].

האפשרות הרביעית: צוואה בעל-פה שכיב מרע

האפשרות לערוך צוואה בעל פה פתוחה רק בפני מי שהוא שכיב מרע או מי שרואה עצמו, בנסיבות המצדיקות זאת, מול פני המוות.

שכיב מרע ומי שרואה עצמו, בנסיבות המצדיקות זאת, מול פני המוות, רשאי לצוות בעל-פה בפני שני עדי ם המבינים את שפתו. ה עדי ם צריכים לרשום את דברי המצווה בזיכרון דברים מהר ככל הניתן לאחר שצווו להם. ה עדי ם חותמים שניהם על זיכרון הדברים ומפקידים אותו בבית המשפט.

במידה ועבר חודש מאז שחלפו הנסיבות שהצדיקו את כתיבת הצוואה בעל פה, והמצווה עודנו בחיים, הצוואה בעל פה מתבטלת. כך ייתכן, למשל, במקרה בו אדם ששכב על ערש דווי ולפתע החלים או אדם ששרד לאחר רעידת אדמה קשה וכדומה.

מיהו שכיב מרע?- אדם הנמצא על ערש דווי ועומד למות.

מיהו אדם הרואה עצמו מול פני המוות?- אדם הנכנס למצב מסוכן; למשל, חייל בקרב, ימאי בסערה, אדם החווה רעידת אדמה קשה ועוד. החוק קובע כי נדרש ש"אדם יראה עצמו" כעומד מול פני המוות, כלומר - שהאדם, מבחינת תחושתו

האישית, הסובייקטיבית, ירגיש כי הוא נמצא במצב המסוכן לחייו. בנוסף, נדרש שתהיינה "נסיבות המצדיקות זאת", כלומר שמבחינה אובייקטיבית ונייטרלית יהיה אכן מדובר במצב שבו הוא נמצא מול פני המוות.

ה עדי ם- החוק דורש כי שני ה עדי ם חייבים להבין את שפת המצווה. כן מחובתם לערוך זיכרון דברים בכתב, מהר ככל הניתן לאחר שצוותה להם הצוואה, ובו לפרט את דברי המנוח בדיוק מקסימלי. ה עדי ם צריכים גם לחתום על זיכרון הדברים ולהפקידו בבית המשפט. בצוואה בעל פה מותר כי העד או ה עדי ם יהיו נהנים מהצוואה וכי המצווה יצווה לטובתם דבר כלשהו בצוואתו.

אונס, איום, תחבולה ותרמית, השפעה בלתי הוגנת והעדר רצון חופשי:

לעיתים נעשית על ידי הורה או הורים צוואה הקובעת כי **כל הרכוש** יעבור **לילד אחד בלבד** מילדי בני הזוג או צוואה המורה לתת את כל הרכוש לאדם זר או לגוף ציבורי.

היורשים הטבעיים - שהם בדרך כלל בן הזוג והילדים - מוצאים עצמם ממורמרים ומרגישים מקופחים.

במידה ויש חשש כי הורשת כלל הרכוש לילד אחד מכל הילדים של בני הזוג או הורשת הרכוש לאדם או גורם זר - נעשתה שלא מרצון חופשי, תוך ניצול מצוקה של הקשיש/הקשישה וניצול התלות ביורש - ניתן להגיש **התנגדות לצוואה**.

במקרה כזה הדיון מגיע לבית המשפט לענייני משפחה והשופט הן בתיק בוחן ובודק האם הצוואה נכתבה על פי הכללים, והאם נעשתה ברצון חופשי או שמא היה כאן אונס, איום, תחבולה, או תרמית, השפעה בלתי הוגנת ושימוש בדרכים לא נאותות על מנת לזכות ברכוש.

נבדקת מידת התלות של המנוח ביורש, כיצד נעשתה הצוואה, ביוזמת מי, האם נעשתה כדין, האם היורש היווה גורם פעיל בעריכתה, האם המנוח נטל תרופות שהשפיעו על רצונו או פגמו בצלילות דעתו, האם המנוח היה חולה במחלה שפגעה ביכולת השכלית שלו וכ'... .

נבחן מקרים מורכבים מעט כדי לגלות שצוואה היתה פותרת עגמת נפש של היורשים אילו נכתבה על ידי המוריש לפני מותו:

- אני מעוניין להוריש את הדירה לאשתי כדי שהילדים לא יציקו לה וידרשו דמי שכירות עבור חלקם בדירה. נהוג לערוך צוואה הדדית בין הבעל לאישה לצורך כך.
- יש לי בן שנוהג להמר או להסתבך בכספים ואם אוריש לו הוא יבזבז את חלקו בירושה.
- בבעלותי, מלבד דירת המגורים שלי, דירה נוספת וחנות. אם לא ערכתי צוואה, כל אחד מהנכסים האלו יתחלק בין היורשים כפי שתיארת למעלה, על פי דין. אם הבן שלי יתחתן ויבקש לקנות דירה ולצורך כך הוא נזקק למכור את אחד הנכסים, הוא למעשה מאלץ גם את בתי למכור את חלקה באותו נכס.
- אם בדוגמה הקודמת דווקא הבן מעוניין להפעיל את החנות ולכן הוא מעוניין לקנות את חלקה של בתי בחנות תמורת חלקו בדירה, פעולה זו כרוכה במס. אילו צפיתי מראש וערכתי צוואה, הייתי מונע את הצורך של תשלום מס על ידי היורשים.